

Vellamon valtakunta – vesi saduissa ja myyteissä

Me ihmiset olemme kautta aikojen kaivanneet veden ääreen. Vesi on meille elämän eliksiiri, ja se on fyysisesti osa meistä. Se on myös kiehtonut mielikuvitustamme. Veden aarteet ovat runsaat saduissa ja myyteissä samaan tapaan kuin todellisessakin maailmassa.

SISKO YLIMARTIMO

Kenties kellumisemme kohdun lapsivedessä heijastuu myytteihin maailman synnystä. Eri kulttuurien luomiskertomuksissa vesi onkin olennainen. Se voi olla alkumeri, sade tai jopa luoja-jumalan erittämä hiki. Luomiskertomuksissa niin kuin syntymässämmekin on ensin vesi, sitten tulee valo.

Kalevalassa Ilman Impi uiskentelee vedessä ja luominen alkaa, kun hän nostaa polvensa vedestä. Navajointiaaneilla puolestaan maailma luodaan kahden pilven taistelusta syntyvästä sateesta. Australian aboriginaalien luomissadussa kerrotaan, kuinka veden kuohuessa esiin "maa imee vettä ruohonkorsihampain".

SUURI TULVA JA SATEENKAARI

Liika vesi käy kohtalokkaaksi. Tove Janssonin kirjassa *Muumit ja suuri tuhotulva* tulva erottaa muumiperheen jäsenet toisistaan. Sota-aikaan syntyneen kirjan tulvateema käy sodan itsensä vertauskuvasta. Sadussa *Vaarallinen juhannus* muumit pakenevat veden valtaan joutuneesta kodistaan ajelehtivalle reatterilavalle. Tulva opettaa luovuutta, uusia näkökulmia ja sopeutumista. Sen jälkeen on uuden kasvun aika.

Raamattu kertoo katastrofaalisesta vedenpaisumuksesta, joka tuhoaa pahuuteen sortuneen ihmiskunnan lähes kokonaan. Kun suuri tulva laskee, taivaalla loistaa sateenkaari merkiksi siitä, ettei maailmaa enää hävitetä vedenpaisumuksella.

Sateenkaari kiehtoo meitä lumoavilla väreillään. Haihtuvana ja etääntyvänä se on synnyttänyt myytin sen päässä odottavasta aarteesta. Intiaanisatau kertoo sateenkaaren syntyneen värikkästä käär-

meestä. Yrjö Kokon sadussa *Pessi ja Illusia* Illusia laskeutuu maahan sateenkaarelta. Kreikkalaisessa myytissä sateenkaari on Iris-jumalattaren polku ihmisten luo.

MYTTIEN MAAGISET JOET JA LÄHTEET

Myyttien ja satujen virrat voivat olla elämän virttoja tai tuonelan jokia. Manalan joki virtaa niin Kalevalassa kuin kreikkalaisessakin mytologiassa. Lemminkäisen äiti haravoi poikansa tuonelan joesta. Kreikkalaisilla manalan joen on voinut ylittää laurturi Kharonin avulla ja sen vesi on tehnyt haavoittumattomaksi.

Todellisetkin joet ovat pyhiä. Hindut kertovat Gangesin lähtevän Višnu-jumalan jalasta ja virtaavan Šivan hiusten läpi. Niili on ollut pyhä egyptiläisten lisäksi myös kreikkalaisille. Ikivanha satu kertoo, kuinka Hermes-jumala vie Khionen, Niilin tyttären, pilviin antaakseen hänen nimensä lumelle – nimi Khione merkitseekin 'Lumityttöä'. Satua on pidetty eräänä *Lumikin ja seitsemän kääpiön* alkumuotona.

Elämän vesi on olennainen paratiisimyyteissä. Paratiisin keskellä on voinut olla joko lähde tai elämänpuu tai molemmat. Keskus on saattanut olla neljän virran yhtymäkohdassa niin kuin raamatullisissa paratiisissa.

Lähdevesi on voinut taata ikuisen nuoruuden. Lähteitä on pidetty pyhinä, koska on ajateltu, että sen vettä ovat jakaneet maan alla asuvat jumalat. Kuumaa tai mineraalipitoista vettä pulppuavia lähteitä ovat olleet erityisen pyhiä.

Toiveiden tai puhuvissa lähteissä on usein taustalla uskomus, että toivomukset täyttää jokin toisessa maailmassa asuva olento. Puhuva lähde tai kaivo voi neuvoa tai kertoa totuuden. Topeliuksen satunäytelmässä *Totuuden helmi* todenpuhujat löytävät kaivosta helmen. Valehtelijat saavat siellä mustan renkaan suunsa ympärille.

Brittein saarten muinaisille kelteille lähteet ja kaivot olivat portteja sekä tuonpuoleiseen että satujen maailmaan. Myös lappilainen perinne tuntee samantapaisen porttilähteen: ns. saivojärvi on monipohjainen lähde, josta on uskottu olevan yhteys haltioiden maailman ja jonka pohjan alla on ajateltu kalojen talvehtivan.

Lähteen tyyni pinta näyttää kuvastimen tavoin todellisen minämme. Voimme jäädä narsistisesti kuvamme vangiksi niin kuin kreikkalaisen myytin Narkissos. Peilikuvaansa ihastellessaan hän muuttui lopulta kauniiksi kukaksi, narsissiksi. Topeliuksen sadussa *Adalminan helmi* prinsessa pudottaa kruununsa lähteeseen. Köyhänä hän oppii nöyryyttä, epätsekkyyttä ja rakkautta.

VEDEN ASUKKAAT JA LAHJAT

Vedenalaisen maailman mielikuvituksemme on asuttanut merkillisellä väellä: merihirviöiden lisäksi näkeillä, merenneidoilla ja muulla veden kansalla. Veden väki voi oikein käyttäytyväälle jakaa arvokkaita lahjoja.

Suomalaisessa tarinaperinteessä veden valtakuntaa hallitsevat Ahti ja Vellamo. Kookkaan ja lempeäkatseisen Ahdin kanssa tulee toimeen, kun muistaa, että hän arvostaa rauhaa. Vesille ei kannata lähteä rellestämään – se saa Ahdin suuttumaan. Kultahiuksinen Vellamo, Ahdin "vihanta vetinen vaimo", on ystävällinen ja kaunis. Hän hoitaa veden karjaa kelpo emännän tavoin.

Merenneidot ovat joidenkin myyttien mukaan olleet viekoittelevia naisia, jotka ovat houkuttelleet kauniilla laulullaan merimiehiä purjehtimaan karille. Sen sijaan suomalaisen mytologian vedenneito on ollut ihmisen vaimona ystävällinen, kaunis ja ahkera.

Kansanruno tuntee Väinämöisen ja Vellamon neidon kohtaamisen. Vaka vanha näkee onkeensa tarttuneen oudon saaliin: "Sileä on siiaksi, halea on haueksi, suomuton lohikalaksi..." Eipä tajua Väinämöis-parka neidon pyrkineen hänelle vaimoksi. Takaisin veteen paetessaan neito soimaa Väinämöis-parkaa syystäkin typeryksi.

Taidesadun tunnetuin vedenneito on H. C. Andersenin *Pieni merenneito*. Siinä asetelma viettele-

västä merenneidosta on käännetty päinvastaiseksi. Maan asukkaaseen, nuoreen prinssiin rakastunut merenneito uhraa lopulta itsensä, vaikka hänen olisi mahdollista tuhota prinssi. Tullakseen ihmisen kaltaiseksi hän jopa luopuu kauniista äänestään.

Vesi voi lahjoittaa ihmeellisiä helmiä ja muita aarteita. Laajalti tunnetaan satu kuninkaallisesta kalasta, joka lupaa täyttää kalastajan toiveet, jos tämä päästää sen vapaaksi. Kalastaja itse ei toivo mitään, mutta hänen vaimonsa on ahne. Lopulta toiveet ovat vallan mahdottomia ja ahneus saa sille kuuluvan palkkansa.

Lahjoihin liittyy joskus ehtoja, jotka vaativat maagista sitoutumista veden väkeen. Parhaimmillaan meren lahjat on kuitenkin tarkoitettu jaettaviksi. Tove Janssonin satukirjassa *Kuka lohduttaisi Nyytiä?* todetaankin: "Yksinään ei kukaan nauti edes näkinkengästään."

Sukellusvene vie ihmettelemään Vellamon valtakunnan outoa kansaa Tove Janssonin Muumipapan urotöissä. Alkuperäisteos Tampereen taidemuseon Muumilaakson kokoelmassa.

Tulva avaa uusia perspektiivejä Tove Janssonin Vaarallisessa juhannuksessa. Alkuperäisteos Tampereen taidemuseon Muumilaakson kokoelmassa.

ONNELLISTEN SAARI, AUTUAIDEN MAA

Saari voi olla kukoistava autuaiden maa tai merenkulkijalle vaarallinen paikka. Suomalais-ugrilaisessa mytologiassa tunnetaan onnellisten saaret, Lintukoto, joka on eteläinen ja lämmin seutu. Tunnetuin onnelamyytti on Platonin kertomus Atlantiksesta, uponneesta saaresta, jonka on tuhonnut äkillinen katastrofi. Atlantislaiset olivat tarun mukaan edistyneitä, taiteellisia ja sivistyneitä.

Eräiden teorioiden mukaan Atlantis ei olisikaan kuvitelma. Valtava purkaus hyökyaaltoineen tuhosi itäisellä Välimerellä sijainneen Santorinin saaren yli kaksituhatta vuotta sitten. Tuhkapilvi peitti maanpiirin ja pimensi auringon. Onko tämä pelottava tapahtumakehrännyt ympärilleen tarinoiden myyttisen verhon? Kalevalassa Louhi vangitsee

taivaanvalot vuoreen. Japanilaisessa sadussa meren hallitsija suuttuu ja nostattaa hyökyaallon, jolloin auringonjumalatar Amaterasu vetäytyy luolaan piiloon. Kummassakin tarinassa maan peittää kauhistuttava pimeys.

J. R. R. Tolkien on hyödyntänyt Platonin myyttiä omassa mytologiassaan. Keski-Maan ja Kuolemattomien maiden välissä sijaitsee Númenorin saari. Sen asukkaat ovat mahtavia ja vauraita merenkävijöitä. Lopulta tämäkin onnela vajoaa aaltoihin. Anni Swan on käyttänyt uppoavan saaren teemaa sadussaan *Aaltojen salaisuus*.

Meri eristää muumiväen saarelle Tove Janssonin teoksessa *Muumipappa ja meri*. Kaukana on tuttu, turvallinen ja paratiisimainen Muumilaakso, jonka läpi virtaa rauhallinen joki matkallaan mereen. Karulla majakkasaarella muumiperhe joutuu todelliselle isetuntemuksen kurssille.

MONIKASVOINEN VESI

Vesi esiintyy saduissa monissa olomuodoissa: höyrynä, usvana, lumena tai jäänä. Sumussa on uskottu jäätäläiseukon olevan pyykillä, hienossa usvassa tanssivat keijukaiset. Usvan tai sumun takaa paljastuu salaperäisiä maailmoja.

Kesään tottuneet satuelennot ovat kummissaan lumesta. Illusia luulee, että taivaalta sataa valkoisia höyheniä. Muumipeikkokin ällistyy ja ihastuu lumisateesta: hän on luullut lumen kasvaneen maasta kuin ruoho.

Mainio esimerkki veden eri olomuotojen monipuolisuudesta on Andersenin satu Lumikuningatar. Lumikuningatar vie Kai-pojan kauas lumen ja jään valtakuntaan, Lapinmaahan ja Pohjoisnavalle. Gerda-tyttö pelastaa hänet sieltä. Sadussa on syksyn sumua, peittävää lunta, kovaa jäätä ja kuumia kyyneleitä. Kaikki ne ovat vertauskuvia ihmisiksi kasvamisesta.

Meitä, alkuperäämme ja olemassaoloamme symbolisesti selittävässä saduissa ja myyteissä vesi pisaroi, pulppuaa, virtaa, kuohuaa, hyrskyää ja myrskyää. Se symboloi paitsi tunnetta ja piilota-juista myös naiseutta. Se kertoo todellisen olemuksemme: me kaikki olemme Vellamon tyttäriä.

Kirjoitus on lyhennelmä FT Sisko Ylimartimon pitämästä esitelmästä Kalevalaisten Naisten Liiton Suvijuhilla Rovaniemellä 12.6.2004. Hän toimii taidehistorian lehtorina Lapin yliopistossa ja lastenkirjallisuuden dosenttina Oulun yliopistossa.